

JAN
BRUNER

ČESKÉ ZEMĚ
V POSTKOMUNISTICKÉ ÉŘE

1. POSTKOMUNISMUS - TRANSFORMACE - INTEGRACE

Problémy, s nimiž se měly potýkat státy zaniklého východního bloku, byly často chápány pouze jako problémy technické – demokratizační rekonstrukce politického systému, protržní ekonomická reforma. Postupem doby se však ukázalo, že hlavní problém spočívá v něčem jiném, co nelze řešit tak rychle – v potřebě vnitřní proměny společnosti. Z tohoto důvodu reformy, jež měly být realizovatelné během několika let, se navzdory počátečnímu optimismu protáhly na období několikanásobně delší. Mezi jednotlivými zeměmi a regiony však brzy vznikly velké rozdíly, dané odlišným typem problémů, mírou tíživosti postkomunistického dědictví, schopností a ochotou nových elit k opravdovým změnám:

- státy, kde se navzdory přetrvávajícím potížím relativně rychle stabilizoval demokratický systém a tržní ekonomika (ty státy bývalého bloku, které vstoupily do EU v roce 2004);
- státy, kde dlouhodobě chyběla představa o cílech přeměn i síla, jež by je prosazovala (Bulharsko, Rumunsko, Albánie);
- státy, postižené etnickými konflikty, nebo státy, kde nová elita bránila prosazení demokracie (zbytek Jugoslávie, postsovětské státy s výjimkou pobaltských).

Státy první skupiny, tj. srovnatelné s ČR, často volily odlišný postup, přesto problémy, jež musely řešit, byly velmi podobné:

a) problémy politické a sociální transformace

- demokratický systém nemá zažitou tradici (politickou kulturu), což se projevuje na chování občanů i elit;
- politická scéna je nestabilní, nejstabilnějšími stranami jsou paradoxně ty, které vznikly z komunistických stran, ať jejich přeměnou podle vzoru západní demokratické levice nebo bez ní;
- někdejší bojovníci proti komunistickému režimu jsou vytlačeni novými elitami, jejichž část těží z kontaktů a kariér z doby vlády komunistů, jiná část z nacionalistického a sociálního populismu.

b) problémy ekonomické transformace

- zde se vstupní podmínky výrazně lišily, společným však bylo naprosté vyčerpání ekonomických zdrojů a rezerv komunistickým režimem;
- úkol proto nespočíval jen v zavedení nových principů ekonomických vztahů, ale ve vytvoření zcela nové struktury ekonomiky, jež by byla schopna přežít a konkurovat;
- počáteční ekonomický propad („transformační šok“), míra útlumu či přímo likvidace některých oborů i délka a náklady transformace byly často větší, než na jaké byla společnost (mimo jiné vlivem optimistických předpovědí politiků) připravena, což mělo své politické důsledky;
- ekonomická transformace byla provázena negativními jevy na pomezí zákonnosti, proti nimž politické elity příliš nezasahovaly; otevíral se široký prostor i pro korupci;
- po rámcovém vyřešení základních úkolů, jež s sebou nesla samotná transformace, se musejí jednotlivé státy vypořádat s obdobnými problémy jako vyspělé ekonomiky (především reforma sociálního systému, usilující o pokles státního dluhu), k čemuž však většinou politikům chybí odvaha a občané často mají pocit, že transformace měla vyřešit všechny problémy na dlouhou dobu.

c) nové mezinárodní vztahy

- ze strany bývalých satelitů byl zájem na zachování vazeb a organizací východního bloku minimální, proto v roce 1991 zaniká jak RVHP, tak Varšavská smlouva; státy usilují o co nejrychlejší odchod sovětských vojsk;
- představy o likvidaci organizací obou bloků, rozšířené na přelomu let 1989/90 rychle ustupují, neboť se (i pod vlivem vývoje v Rusku – dlouhodobá nestabilita, pokus stalinistů o puč v létě 1991) ukazují jako naivní; východní státy usilují o co nejrychlejší integraci do západních struktur.

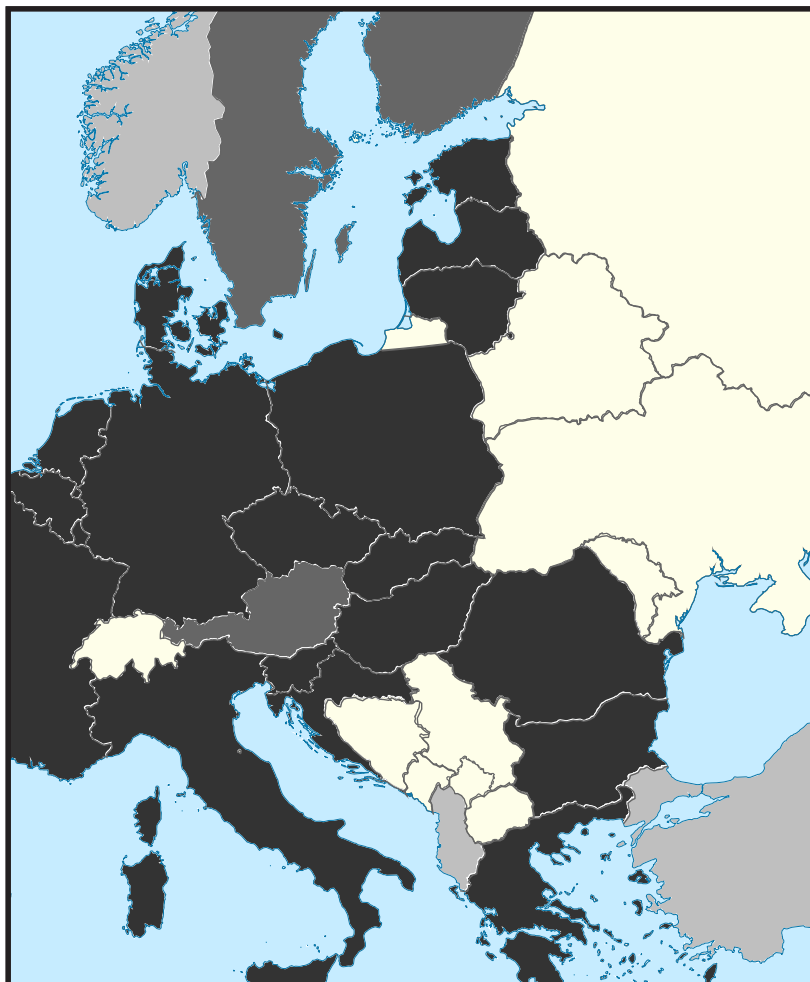

EVROPSKÁ UNIE

SEVEROATLANTICKÁ ALIANČE

		1990	2004	2007	2013	NEČLEN
1990	NDR					
1999		ČESKÁ REPUBLIKA POLSKO MAĎARSKO				
2004		LITVA LOTYŠSKO ESTONSKO	SLOVENSKO SLOVINSKO	BULHARSKO RUMUNSKO		
2009					CHORVATSKO	ALBÁNIE

- člen EU i NATO
- člen EU
- člen NATO
- nečlen EU i NATO

2. POLITICKÁ TRANSFORMACE ČESKOSLOVENSKA

I. UTVÁŘENÍ NOVÝCH ČESKÝCH POLITICKÝCH ELIT A NOVÉHO STRANICKÉHO SYSTÉMU

České Občanské fórum i slovenská Veřejnost proti násilí jako hlavní představitelé změn dokázali s přehledem vyhrát volby v červnu 1990. Struktura politických stran a hnutí v podobě, jež vzešla z voleb 1990, se však brzy ukázala jako prozatímní a přechodná, neboť v podmínkách nového politického systému se teprve vytvářela jasnější programová orientace jednotlivých stran. To vedlo především k rozpadu Občanského fóra (a na Slovensku k rozpadu Veřejnosti proti násilí), ale i k výrazným proměnám ostatních aktérů politiky.

a) dědici Občanského fóra – spory, vedoucí k rozpadu OF, lze vnímat z různých úhlů pohledu:

- osobní vztahy – v OF byli od počátku vůdčí silou disidenti z okruhu Charty 77, postupně ovšem roste moc i popularita skupiny nových politiků ze „šedé zóny“ (v některých případech se jedná i o bývalé pragmatické členy KSČ), kteří se nijak nepodíleli na práci disentu a mohli proto nyní uplatnit své profesní zkušenosti z minulých let, v níž je nejvýraznější okruh ekonomů kolem V. Klause;
- struktura OF – předmětem sporů je i mechanismus samotné organizace strany, kde proti sobě stojí představa volného otevřeného hnutí a členské strany se silnou pozicí vedení; po volbách 1990 ještě dokáže V. Havel prosadit pokračování de facto nepolitické („odbornické“) federální vlády, vedené M. Čalfou, ovšem někdejší disidenti, hájící stejně jako prezident Havel zpravidla verzi volného hnutí, ztrácejí v OF pomalu pozice a předsedou se na podzim 1990 stává hlavní postava druhého křídla V. Klaus;
- programové priority – problémem disidentské skupiny se stávala její slabá schopnost nabídnout kromě nezpochybnitelného morálního kreditu také obecně srozumitelný a přesvědčivý program konkrétních politických a ekonomických kroků a ten prosadit; zde byl zjevný silný kontrast se skupinou V. Klause, stavějící do protikladu k disidentským obecným úvahám o mravní obrodě společnosti jako prioritu změnu ekonomiky.

Spory vyvrcholily na jaře 1991 rozpadem na Občanskou demokratickou stranu (předseda V. Klaus) a Občanské hnutí (předseda J. Dienstbier); organizačně se osamostatňují i strany, jež do té doby působí pod zastřešením OF, především Občanská demokratická aliance; ODS získala na svou stranu největší množství aktivních členů v regionech, což jí zajistilo silnou výchozí pozici pro volby v roce 1992, v nichž naopak OH zcela propadlo.

b) komunisté – KSČ si nedokázala do voleb v roce 1990 vyjasnit hlavní linie dalšího směřování, přesto získala poměrně silné parlamentní zastoupení; navzdory pokusům o odstříhnutí se od totalitní minulosti podle vzoru polských a maďarských komunistů (např. vyloučení některých předlistopadových funkcionářů) se prosadilo konzervativní křídlo, po rozdělení KSČ na českou a slovenskou stranu ho reprezentuje i předseda M. Grebeníček; programem strany je paušální negace polistopadového politického i společenského vývoje a adorace „reálného socialismu“ éry normalizace, přičemž nejrazantnější křídlo se hlásí i k politice KSČ za dob K. Gottwalda.

c) dědici Národní fronty – odlišnou situaci obou legálních českých předlistopadových stran ukázaly již volby v roce 1990; zatímco socialisté nedokázali najít novou programovou orientaci a navzdory dostatečnému majetkovému zajištění nedosáhli na parlamentní zastoupení, mohli lidovci vycházet z relativně stabilnější členské základny i programové orientace, kdy se kromě věřících voličů zaměřili zvláště po nástupu J. Luxe do čela strany na venkov a zemědělce.

d) sociální demokraté – jakkoliv se po obnovení jednalo o stranu, navazují na dlouhou tradici, jen obtížně hledala politicky úspěšnou tvář a program; zpočátku vystupuje jako jakási loajální opozice vůči ODS, když dává najevo, že by sice řešila některé problémy jinak, ale na pravicovou vládu nijak neútočí; změna přichází v roce 1992 s nástupem M. Zemana do čela strany, který začal vystupovat jako razantní kritik transformace v pravicovém pojetí, což ČSSD dostalo do pozice hlavní opoziční demokratické strany a potenciální vládní alternativy.

e) republikáni – SPR-RSČ se po počátečním programovém kolísání identifikovala s krajně pravicovým programem, přičemž její představitelé v čele s předsedou M. Sládkem často pronášeli výroky zcela otevřeně šovinistické a rasistické, obzvláště s protiněmeckým a protirómským zaměřením.

f) neúspěšné či krátkodeché pokusy – jelikož v situaci nového začátku nebylo jasné, jak přesně bude strukturovaná stranická scéna, objevila se celá řada pokusů o prosazení politických stran, reprezentujících zvláštní socioprofesionální či zájmové skupiny; z nich se alespoň dočasně prosadilo HSD-SMS, usilující o transformaci moravismu v politické národní hnutí; ostatní pokusy, ať už šlo o stranu zemědělců, podnikatelů či seniorů, ukázaly, že takto úzce vymezené voličské skupiny nestačí.

PARLAMENTNÍ VOLBY 1990

	Federální shromáždění				ČNR	
	SL		SN		%	mandáty
	%	mandáty	%	mandáty		
Občanské fórum	53,15 %	68	49,96 %	50	49,50 %	124
Komunistická strana Československa	13,48 %	15	13,80 %	12	13,24 %	33
Křesťanská a demokratická unie	8,69 %	9	8,75 %	7	8,42 %	23
Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko	7,89 %	9	9,10 %	6	10,03 %	20
Sociální demokracie	3,84 %		4,17 %		4,11 %	
Spojenectví zemědělců a venkova	3,77 %		3,99 %		4,11 %	
Strana zelených	3,10 %		3,44 %		4,10 %	
Československá strana socialistická	2,75 %		2,89 %		2,68 %	
		101		75		200

	Federální shromáždění				SNR	
	SL		SN		%	mandáty
	%	mandáty	%	mandáty		
Verejnost' proti násiliu	32,50 %	19	37,28 %	33	29,35 %	48
Kresťanskodemokratické hnutie	18,90 %	11	16,66 %	14	19,21 %	31
Komunistická strana Československa	13,80 %	8	13,43 %	12	13,35 %	22
Slovenská národná strana	10,90 %	6	11,44 %	9	13,94 %	22
Spolužitie	8,60 %	5	8,49 %	7	8,66 %	14
Demokratická strana					4,40 %	7
Strana zelených					3,49 %	6
		49		75		150

PARLAMENTNÍ VOLBY 1992

	Federální shromáždění				ČNR	
	SL		SN		%	mandáty
	%	mandáty	%	mandáty		
Občanská demokratická strana Křesťansko demokratická strana	33,90 %	48	33,43 %	37	29,73 %	76
Levý blok (KSČM a SDL)	14,27 %	19	14,48 %	15	14,05 %	35
Československá sociální demokracie	7,67 %	10	6,80 %	6	6,53 %	16
Sdruž.pro rep.-Republikánská str. Čsl.	6,48 %	8	6,37 %	6	5,98 %	16
Křesť. dem. unie - Čsl. str. lidová	5,98 %	7	6,08 %	6	6,28 %	15
Liberálně sociální unie	5,84 %	7	6,06 %	5	6,52 %	14
Občanská demokratická aliance	4,98 %		4,08 %		5,93 %	14
Občanské hnutí	4,39 %		4,74 %		4,59 %	
Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko	4,23 %		4,90 %		5,87 %	14
Hnutí duchodců za životní jistoty	3,31 %		3,44 %		3,77 %	
Str. čs. podnikatelů, živnostníků a rolníků	2,56 %		2,66 %		3,15 %	
		99		75		200

	Federální shromáždění				SNR	
	SL		SN		%	mandáty
	%	mandáty	%	mandáty		
Hnutie za demokratické Slovensko	33,54 %	24	33,85 %	33	37,26 %	74
Strana demokratickej ľavice	14,44 %	10	14,04 %	13	14,70 %	29
Slovenská národná strana	9,39 %	6	9,35 %	9	7,93 %	15
Kresťanskodemokratické hnutie	8,96 %	6	8,81 %	8	8,90 %	18
Maďarské kresťanskodemokratické hnutie Spolužitie	7,37 %	5	7,39 %	7	7,42 %	14
Sociálno-demokratická strana na Slovensku			6,09 %	5	4,00 %	
		51		75		150

2. POLITICKÁ TRANSFORMACE ČESKOSLOVENSKA

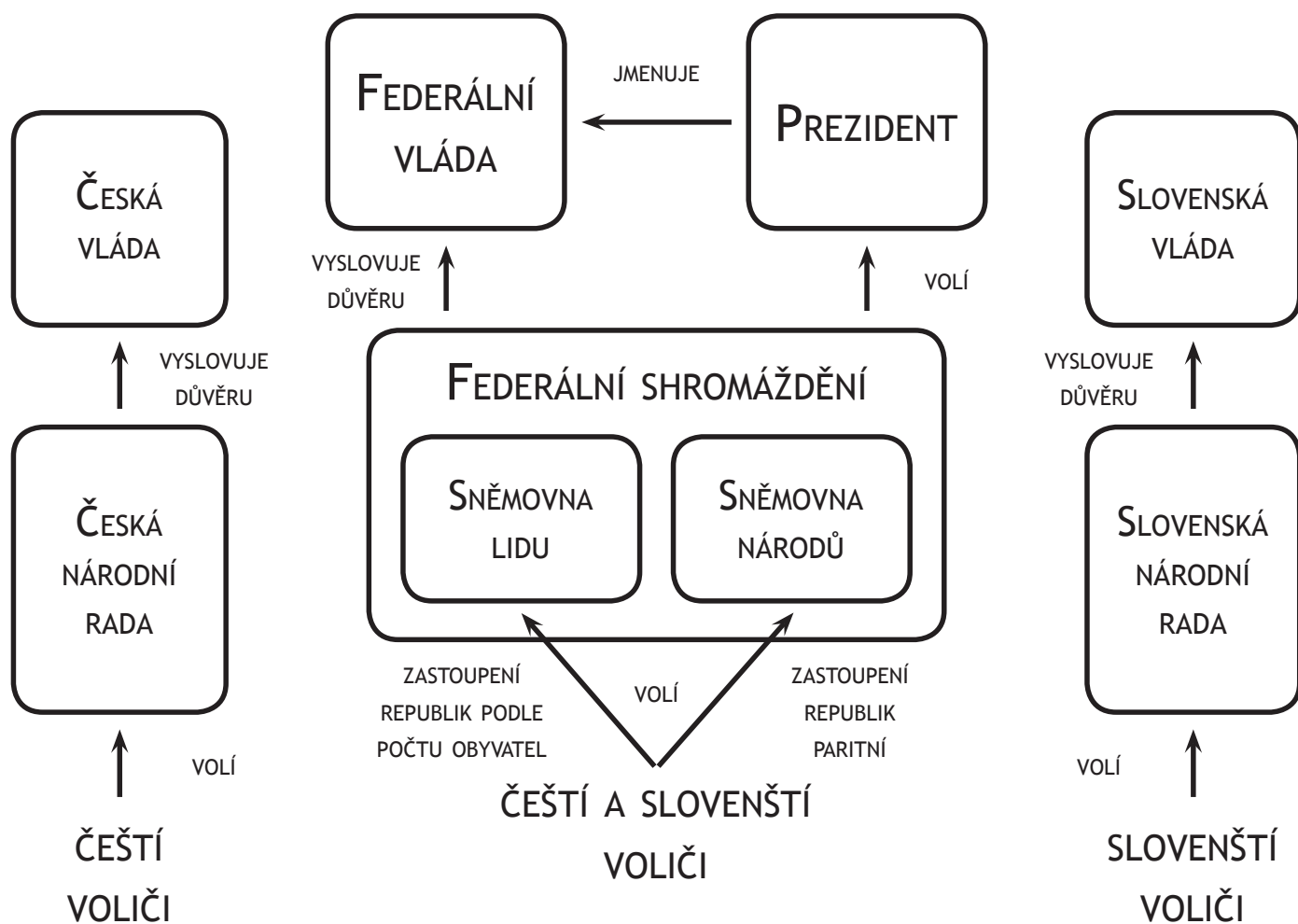
II. PROBLÉM SLOVENSKA

Důvodů, jež vedly k rozpadu Československa, bylo více, přičemž část z nich měla své kořeny v bližší či vzdálenější minulosti, další část vycházela z polistopadových změn a především z jejich odlišného průběhu i odlišného vnímání v obou částech státu:

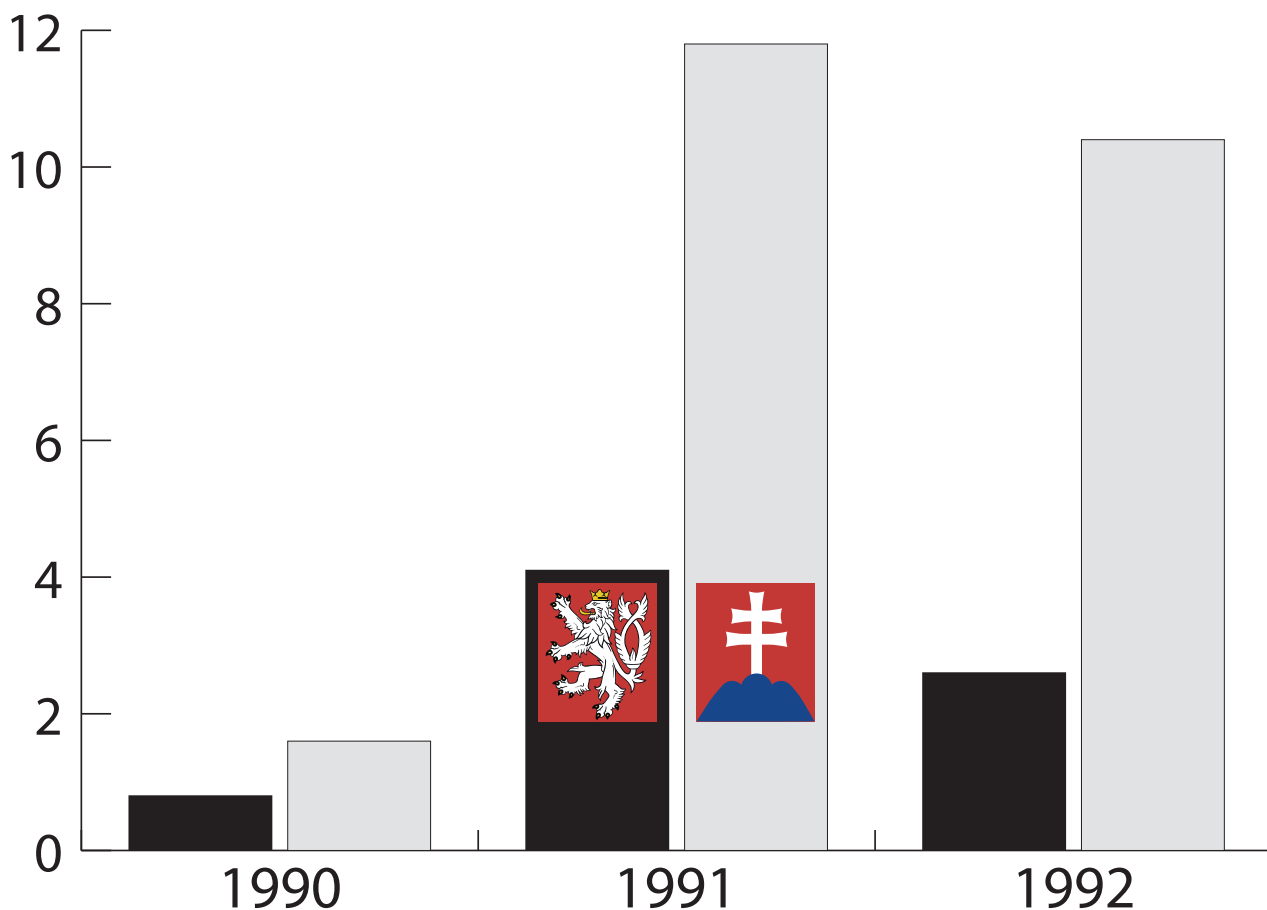
- a) systém československé federace – zákon o čs. federaci z října 1968 měl zvláště na Slovensku uklidnit veřejnost realizací alespoň jednoho z programových cílů „pražského jara“ i po srpnové invazi; s ohledem na „jednomyslný“ způsob hlasování v nedemokratickém režimu přitom fakticky nezáleželo na tom, jak bude systém federace nadefinován, ovšem ve chvíli, kdy měla československá federace fungovat v demokracii a odrážet pestrost názorů, velmi rychle se ukázalo, že jakékoliv být jen trochu sporné rozhodnutí nelze přijmout, neboť systém Federálního shromáždění byl de facto trojkomorový, s nepřehlasovatelným právem veta každé z částí (Sněmovna lidu se zastoupením podle počtu obyvatel a dvě poloviny Sněmovny národů s paritním zastoupením obou národů).
- b) dvě revoluce – události z přelomu let 1989/90 vnímali Češi a Slováci odlišně, různé byly i jejich cíle; na Slovensku byla míra nesouhlasu s normalizací podstatně nižší a aktivní disent byl nepočtený; ve VPN i mimo ni (Slovenská národní strana, Křesťanskodemokratické hnutí) od samého začátku mají významnou pozici síly, chápající revoluci jako příležitost nejen pro změny obecně politické, ale i pro úsilí o posílení postavení Slovenska; Češi si dlouho významu tohoto bodu pro Slováky nešíkali, což Slováci považovali za projev arogance, stejně jako některá konkrétní politická rozhodnutí, jako například malou účast Slováků při politických vyjednáváních na podzim 1989 či to, že první cesta V. Havla ve funkci prezidenta nevedla na Slovensko.
- c) spory a problémy
 - spor o název státu – Slovákům nestačilo jen vyškrtnutí slova socialistická, požadovali větší zdůraznění rovné pozice Slovenska; název byl pak dočasně dokonce v obou jazycích rozdílný, výsledkem byl podivný tvar Česká a Slovenská Federativní Republika;
 - spor o kompetence – přestože byl v prosinci 1990 přijat tzv. kompetenční zákon, spory o vymezení pravomocí mezi republikami a federací neustaly;
 - dopady ekonomických reforem – na Slovensku bylo vyšší zastoupení neperspektivních odvětví, proto došlo k vyššímu růstu nezaměstnanosti;
 - absence jednotící síly – neexistovala žádná československá politická strana ani politik, který by byl uznáván Čechy i Slováky.
- d) volby 1992 a jejich důsledky – zdlouhavá jednání o budoucí podobě federace nepřinesla do voleb 1992 žádné výsledky; ve volbách zvítězila v ČR ODS, v SR Hnutí za demokratické Slovensko V. Mečiara (radikálnější část bývalé Veřejnosti proti násilí); o mnohém vypovídalo již to, že předsedové vítězných stran obsadili funkce premiérů národních vlád, aniž by usilovali o předsednictví ve vládě federální; ODS odmítla zdlouhavá jednání a nabídla pouze silnou federaci nebo rozchod; jelikož silná federace byla nejen pro HZDS, ale i pro většinu Slováků nepřijatelná, začalo se brzy jednat jen o způsobu rozdělení federace, k němuž došlo pokojnou cestou formou ústavního zákona k 1. 1. 1993, kdy vznikly dva samostatné státy – Česká republika a Slovenská republika.
- e) problémy a konflikty kolem rozdělování
 - problémem nakonec nebylo vymezení území, protože existovala celkem jasná historická hranice; kolem rozdělení majetku vznikly pouze dílčí konflikty, obecně byl stanoven poměr v závislosti na počtu obyvatel, tj. 2:1;
 - k rozdělení ČSFR došlo za situace, kdy nebyl plnohodnotně obsazen post hlavy státu, neboť V. Havel nebyl Federálním shromážděním v létě 1992 znovuzvolen (zablokováno slovenskou částí Sněmovny národů), na což reagoval demonstrativní demisí ještě před koncem původního mandátu;
 - jako jedna z možností postupu při řešení krize federace bylo opakovaně navrhováno referendum, jež by však v danou chvíli problémy pravděpodobně nedokázalo odstranit, protože s velkou pravděpodobností by se občané obou částí ČSFR sice shodli na zachování společného státu, ale v názoru na vztah mezi federálními a národními institucemi byli rozděleni přesně stejně jako politická reprezentace.

ČESKOSLOVENSKÁ FEDERACE - VZTAH HLAVNÍCH ÚSTAVNÍCH INSTITUCÍ

ČESKOSLOVENSKÁ FEDERACE - NEZAMĚŠTNANOST V ČR A V SR

3. EKONOMICKÁ TRANSFORMACE

I. PLÁNY

- a) cíle – rostoucí problémy centrálně řízené ekonomiky bylo nutné bezodkladně řešit a panovala široká shoda v tom, že řešením má být zavedení principů tržní ekonomiky: rozhodovat o ekonomických vztazích již neměl centrální plán, ale vztah nabídka-poptávka; stát již neměl být výhradním vlastníkem podniků; tím se měla zvýšit efektivita i konkurenceschopnost a umožnit větší ekonomická výměna s rozvinutými západními zeměmi
- b) verze – shoda ale již nebyla tak široká v otázce, jaký typ tržní ekonomiky a jakým způsobem má být nastolen; pomineme-li okrajovou skupinu těch, kdo si přáli pouze drobné úpravy stávajícího stavu, existovaly teoreticky dvě hlavní varianty:
- neoliberální („šoková terapie“) – požadavek co nejrychlejších ekonomických změn, jejichž hlavním regulátorem měl být trh
 - sociálně-tržní (gradualistická, keynesiánská) – větší řízení transformace ze strany státu, zohlednění sociálních dopadů změn a také jejich pomalejší, postupný průběh

Reálně však byla situace mnohem komplikovanější, když svou roli při výběru postupu sehrávaly i osobní konflikty politiků i politických institucí, především odlišný přístup ekonomů ve federální vládě (V. Klaus, V. Dlouhý, D. Tříška) a v české vládě (F. Vlasák, T. Ježek) po volbách 1990. Prosadila se sice verze federální vlády, prezentovaná jako čistě tržní („trh bez přívlasků“), jež však v realizaci měla řadu přiznaných i nepřiznaných omezení, především nedůvěru ke vstupu zahraničního kapitálu, snahu vyhnout se většímu propouštění zaměstnanců či neochotu deregulovat některé ceny (především náklady na bydlení, tj. nájmy a energie).

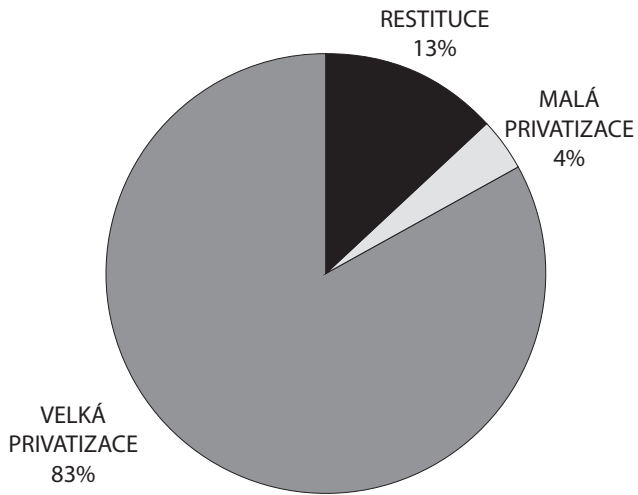
II. REALIZACE

Transformace byla oficiálně zahájena k 1. lednu 1991 a sestávala z následujících hlavních prvků:

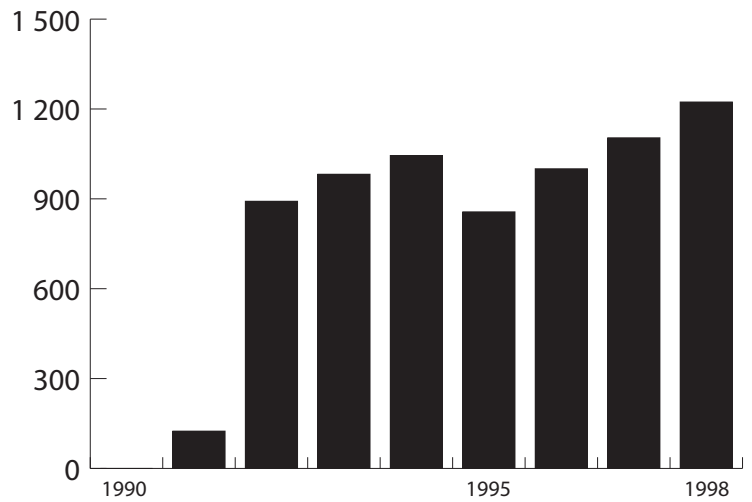
- a) liberalizace – stát u většiny zboží a služeb přestal ceny určovat, umožnil jejich tvorbu tržními vztahy nabídky a poptávky;
- b) privatizace – převádění státních podniků na soukromé vlastníky se stalo symbolem celé transformace; jak již bylo řečeno výše, přestože se hlavní tvůrci reforem prohlašovali za liberály, odmítali výraznější vstup zahraničních vlastníků („ochrana rodinného stříbra“) a upřednostňovali tzv. privatizaci českou cestou; česká vláda v letech 1990-92 měla odlišný názor, prosadila však realizaci jen malého počtu privatizačních projektů (především prodej Škoda Auto Volkswagenu);
- restituce – na základě zákona byl navrácen původním majitelům majetek, zabavený státem, ovšem s omezením časovým (restituční hranici tvořil únor 1948) i právní formy (restituce pouze fyzickým osobám, církevní restituce byly sice plánovány, ale odsouvány až do roku 2012);
 - malá privatizace – menší podniky byly prodávány především ve veřejných dražbách (1991-92);
 - velká privatizace – pokud nechtěl stát prodat podniky zahraničním zájemcům, kteří jediní mohli nabídnout kapitál, musel najít způsob, jak privatizovat velký majetek fakticky bezplatně; východiskem se stala tzv. kuponová privatizace (1. vlna 1991 na území celé federace, 2. vlna jen v ČR 1993), kdy mohli občané pouze za správný poplatek vložit investiční body ze své kuponové knížky do vybraného podniku a získat za ně akcie, a to buď samostatně nebo prostřednictvím investičního fondu;
- d) daňová reforma – daňové příjmy státu v centrálně řízené ekonomice, sestávající ze státem vlastněných podniků, a v ekonomice tržní, stojící na soukromých podnikatelských subjektech, stojí na zcela jiných principech, proto se musela přebudovat celá daňová soustava; nejvýraznějším zásahem bylo zavedení nepřímých daní jako hlavního zdroje příjmů státního rozpočtu (všeobecná daň z přidané hodnoty a výběrová spotřební daň), což se také projevilo na růstu cenové hladiny.

FORMY PRIVATIZACE

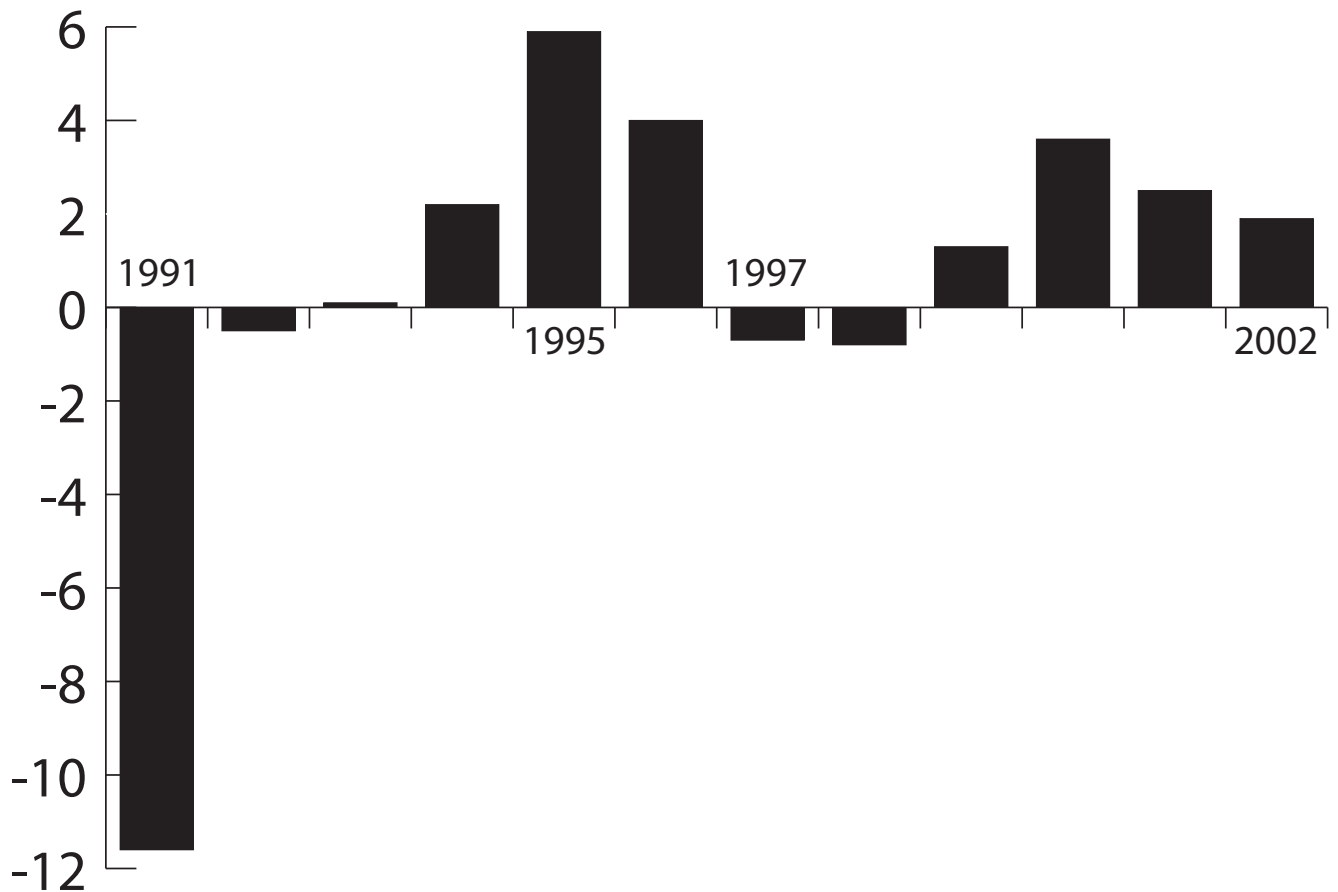

NÁRŮST POČTU SOUKROMÝCH PODNIKATELŮ

VÝVOJ HRUBÉHO DOMÁCÍHO PRODUKTU

PROCENTUÁLNÍ TEMPA MEZIROČNÍHO RŮSTU HDP VE STÁLÝCH CENÁCH

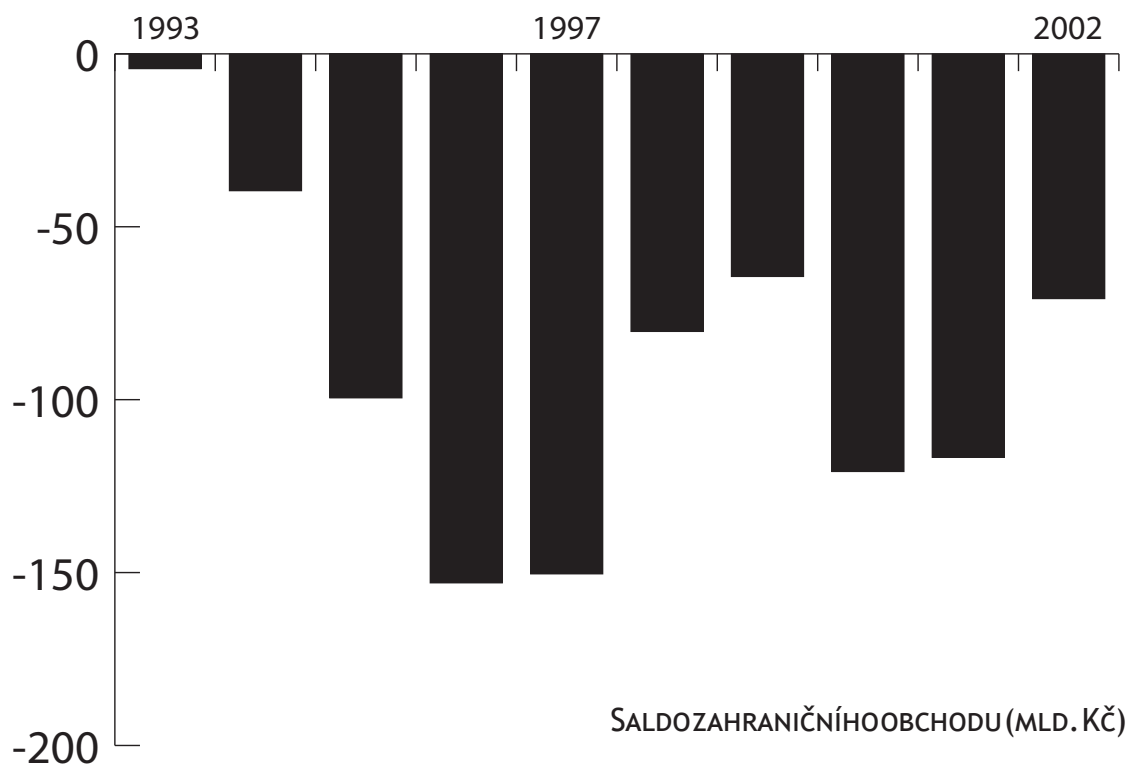
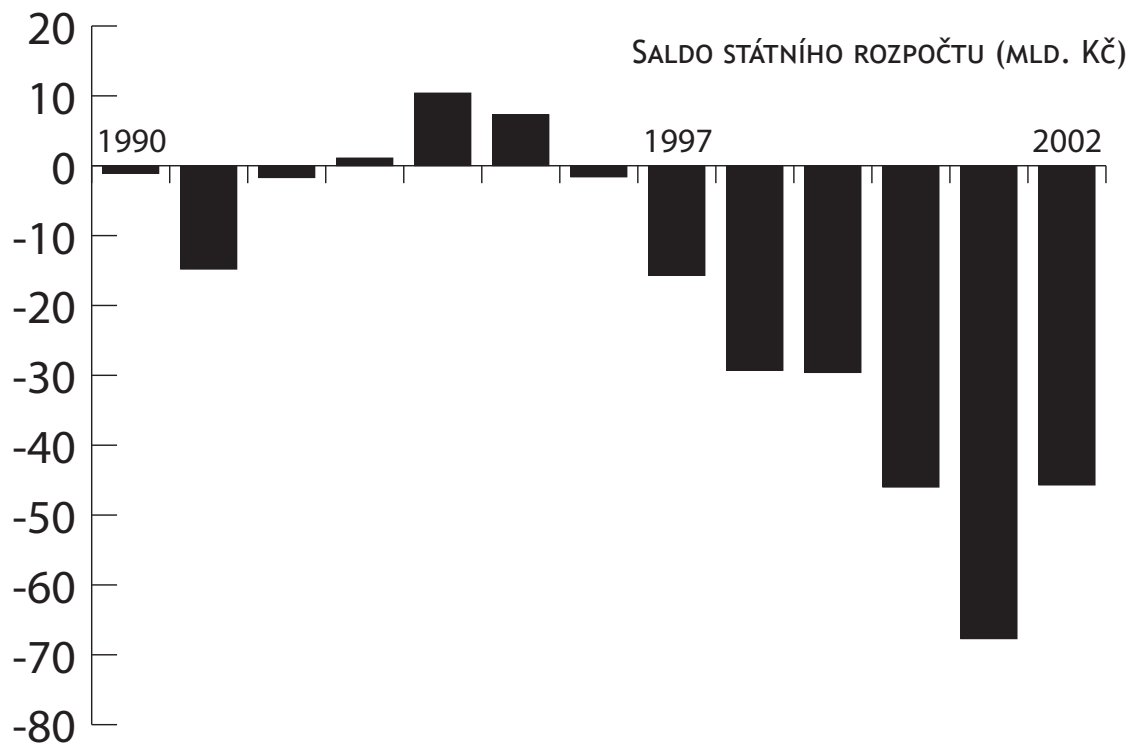
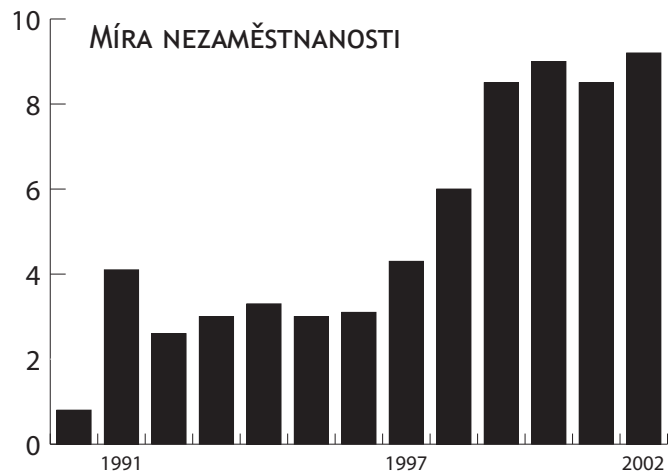
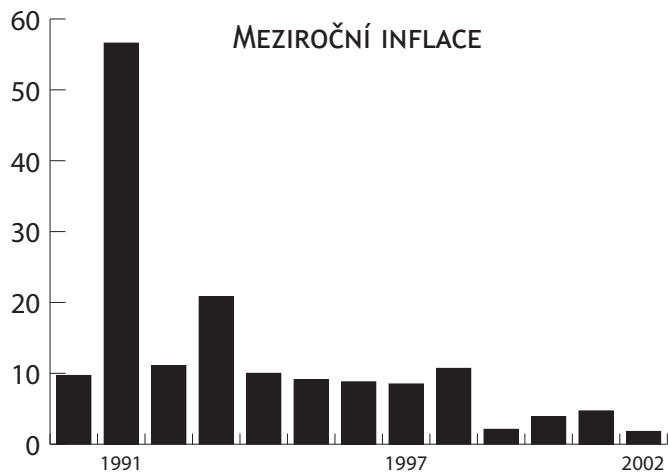
3. EKONOMICKÁ TRANSFORMACE

III. VÝSLEDKY

Po transformačním šoku se podařilo ekonomiku stabilizovat; měnovými a mzdovými restrikcemi byla udržena nízká míra inflace; v polovině 90. let se objevuje hospodářský růst a více než tři čtvrtiny HDP vznikají již v soukromém sektoru. Přesto je stále zřejmější, že výroky o úspěšném dokončení transformace byly v tento moment předčasné a přehnaně optimistické. Řada restrukuralizačních problémů přetrvávala, jejich řešení bylo odsunuto do budoucna a staly se jednou z příčin 2. transformační krize v letech 1997-98:

- absence zákonného rámce – pro řadu nových jevů neexistovalo zákonné vymezení, což umožňovalo spekulantům vyvádět z privatizovaných podniků aktiva a vytvářet neprůhledné vlastnické struktury, v nichž mizel majetek, a to často nepostižitelným či nepostihovaným způsobem;
- absence kapitálu – většina privatizace velkých podniků „českou cestou“ proběhla na dluh, podnikatelé byli závislí na úvěrech, které jim však banky poskytovaly velmi ochotně a nezávisle na jejich schopnosti splácet, což vedlo k vlně bankovních krachů i ke krachům předlužených velkých firem bez kapitálu (Poldi Kladno, Škoda Plzeň);
- nedotaženost privatizace – nebyly privatizovány především banky, které se naopak přes své fondy privatizace účastnily a staly se tak fakticky spoluvlastníky privatizovaných podniků; zde privatizace „českou cestou“ narazila na svoje limity, protože privatizace bank bez kapitálu nebyla možná a kapitál nikdo z domácích investorů nemohl nabídnout v dostatečné výši; k privatizaci bank pak dochází až na přelomu tisíciletí, neboť stávající stav je zjevně neudržitelný;
- nízká konkurenceschopnost – privatizace nepřinesla ani tolik potřebné investice do nových technologií; české podniky nejen neměly co nabídnout zahraničí, ale nedokázaly ani uspokojit domácí poptávku, a tak je rostoucí saldo zahraničního obchodu jedním z hlavních příznaků narůstajících hospodářských problémů ČR směrem k 2. transformační krizi.

4. ČESKÁ REPUBLIKA NA PŘELOMU STOLETÍ

I. VNITROPOLITICKÝ VÝVOJ

a) vývoj vládních koalic

- koaliční vlády V. Klause (do 1997) – je realizována první část transformace, přičemž polovina 90. let je vrcholem politického i ekonomického optimismu; pak se začínají projevovat výrazné negativní jevy, především vlna bankovních krachů, propojení politiků s podnikateli na hraně zákona, rostoucí saldo zahraničního obchodu a hospodářská recese 2. transformační krize;
- krize 1997/98 – rostoucí hospodářské problémy (nutná dvojitá úprava rozpočtu na jaře 1997), nespokojenost menších koaličních partnerů (především KDU-ČSL) s Klausovým autoritativním řízením vlády, obvinění ODS z korupce (k daru 7,5 mil. Kč od záhadných zahraničních sponzorů se pod tlakem přiznal podnikatel M. Šrejbr, objevily se i, později neprošetřené, zprávy o zahraničním kontu ODS; problémy s nejasnými sponzorskými dary mají i ODA a KDU-ČSL) a nechota V. Klause nést osobní politickou odpovědnost vedly k rozpadu koalice i k rozštěpení ODS; vznikla překlenovací polopolitická vláda J. Tošovského;
- doba opoziční smlouvy (1998-2002) – v předčasných volbách sice získala většinu pravice, ODS však navzdory výrokům před volbami dala přednost podpoře menšinového kabinetu vítězné sociální demokracie, vedeného M. Zemanem; obě velké strany si rozdělily pozice ve státní správě a pokusily se i o změnu volebního zákona v neprospěch malých stran (radikální verzi zrušil ústavní soud), což vyvolalo odpor, projevující se vznikem občanských iniciativ i spojením menších stran do tzv. Čtyřkoalice;
- proevropská koalice (2002-2006) – navzdory přání odstupujícího M. Zemana se nové vedení ČSSD rozhodlo nepokračovat ve spolupráci dvou velkých stran; široká vládní koalice, vedená premiérem V. Špidlou, se dokázala sjednotit na pozitivním vztahu k evropské integraci, po vstupu do EU se však vnitřně rozložila především vlivem skandálů a sporů v ČSSD (vnitrostranický převrat po neúspěchu M. Zemana v prezidentské volbě 2003 a finanční aféra S. Grosse) i absence dalšího společného programu.

b) strukturální problémy

- komunisté – po stránce obecných právních norem byl rozchod s bývalým režimem v ČR nejostřejší, byl lustrační zákon, omezující vstup agentů StB do veřejných funkcí (1991, SR nepřevzala) a zákon o protiprávnosti komunistického režimu (1993), počet odsouzených byl však minimální; na druhou stranu ČR je jedinou postkomunistickou demokratickou zemí, kde je v parlamentu zastoupena nereformovaná komunistická strana; koaliční potenciál KSČM je sice dlouhodobě minimální, při hlasování o konkrétních zákonech je však vyhledávaným partnerem;
- nestabilita vládních koalic – od roku 1996 nevznikla vláda s jasnou parlamentní většinou a silným mandátem; důvodem jsou kromě jiného i stabilní volební zisky KSČM (do roku 1998 i ultrapravicových republikánů), snižující počet mandátů, z nichž se vytváří koalice.

II. ZAHRANIČNÍ POLITIKA

- a) vztahy se sousedy – jsou často označovány za „historicky nejlepší“, s postkomunistickými zeměmi středovýchodní Evropy se rozvíjela především ekonomická spolupráce (CEFTA), méně už politická (tzv. Visegrádská skupina); vztahy s Německem a Rakouskem jsou občas narušovány nacionalistickými spory a resentimenty (tzv. Benešovy dekrety), používanými však především (a často zcela účelově) jako prostředek vnitropolitického boje;
- b) zapojování do integračních seskupení – zde se výrazně projevily rozdíly mezi ČR a SR, která se za Mečiarových vlád vzdalovala od západních demokratických standardů; znamenalo to odložení vstupu do NATO i hrozbu vyřazení z 1. vlny východního rozšíření EU;
 - NATO – vstup do Severoatlantické aliance měl širokou podporu napříč demokratickým politickým spektrem (s výjimkou levého křídla ČSSD), došlo k němu 12. 3. 1999;
 - EU – česká vláda podala žádost o vstup 1996, politické strany se shodly na začlenění do ekonomické spolupráce, ne už v názoru na další politické směřování či integraci EU, což se nezměnilo ani po vstupu (1.5. 2004).

POLITICKÉ STRANY A VLÁDNÍ KOALICE V ČESKÉ REPUBLICE

	ČESKÁ NÁRODNÍ RADA										POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY							
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
OBČANSKÉ FÓRUM ¹⁾	127																	
OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA ²⁾				76			68		63				58					81
KDU-ČSL ³⁾	19			15			18		20				21					13
ČESKÁ STRANA SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ ⁴⁾	4,11			16			61		74				70					74
OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ ALIANCE				14			13						0,50					
UNIE SVOBODY ⁵⁾									19				10					0,30
KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH A MORAVY ⁶⁾	32			35			22		24				41					26
HSDS-SMS ⁷⁾	22			14			0,45											
LIBERÁLNĚ SOCIÁLNÍ UNIE ⁸⁾				16			0,45											
SPR-RSČ ⁹⁾				14			18		3,90				0,97					
STRANA ZELENÝCH	4,10								1,12				2,36					6
ČESKOSLOVENSKÁ STRANA SOCIALISTICKÁ ¹⁰⁾	2,68			0,15			2,05		0,29				0,81					
SPOJENECTVÍ ZEMĚDLCŮ A VENKOVA	4,11																	
OBČANSKÉ HNUTÍ ¹¹⁾				4,59			2,05											
DŮCHODCI ZA ŽIVOTNÍ JISTOTY ¹²⁾				3,77			3,09		3,06				0,86					
DEMOKRATICKÁ UNIE ¹³⁾							2,80		1,45									

1) Do roku 1992 se OF rozdělilo na ODS, ODA a OH.

2) V roce 1992 kandidovala ODS v koalici s Křesťanskodemokratickou stranou, jež následně s ODS splynula.

3) Původně Československá strana lidová, v roce 1990 kandidovala s KDS jako Křesťanská a demokratická unie, poté samostatně jako KDU-ČSL, 2002 v rámci Čtyřkoalice.

4) V roce 1990 kandidovala pod názvem Sociální demokracie, 1992 jako Československá sociální demokracie, od 1996 jako Česká strana sociálně demokratická.

5) Unie svobody vznikla odstěpením od ODS, ve volbách 2002 kandidovala v rámci Čtyřkoalice.

6) V roce 1990 kandidovala jako Komunistická strana Československa, v roce 1992 v rámci koalice Levý blok, od voleb 1996 jako Komunistická strana Čech a Moravy.

7) Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko, v letech 1993-94 se rozdělilo, hlavní část kandidovala v roce 1996 v rámci Českomoravské unie středu.

8) V roce 1996 kandidovala v rámci Českomoravské unie středu.

9) Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa, po rozštěpení strany kandidovala v roce 2002 hlavní část jako Republikáni Miroslava Sládka.

10) 1992 Čs. strana národně socialistická, 1996 jako Liberální strana národně sociální v rámci koalice Svobodní demokraté-LSNS, od 1998 Česká strana národně sociální.

11) V roce 1996 kandidovalo jako Svobodní demokraté v koalici s Liberální stranou národně sociální.

12) 2002 Strana za životní jistoty.

13) Po volbách 1998 vstoupila do Čtyřkoalice, následně splynula s Uníí svobody.

5. ČESKÁ REPUBLIKA PO VSTUPU DO EU

Vstup do Evropské unie v rámci velkého východního rozšíření v roce 2004 byl výrazným mezníkem postkomunistického vývoje, jelikož jistým způsobem završoval transformační éru. Jednak „staré“ členské státy tímto krokem symbolicky uznaly, že nově přijímaní se dokázali přiblížit západním ekonomickým i politickým standardům, jednak z pohledu české společnosti a politiky se jednalo o naplnění jednoho z hlavních revolučních hesel – „Zpátky do Evropy!“ Zároveň však od tohoto momentu jako by postrádala česká společnost i politická scéna jasný cíl jako obecně akceptované minimum, k němuž směřují všechny demokratické směry.

I. VNITROPOLITICKÝ VÝVOJ

- a) krize hlavních stran – obě dominantní strany předchozího období dokázaly i po ukončení spolupráce v rámci tzv. opoziční smlouvy zvítězit ve volbách, ale jak vlády vedené ODS (po volbách 2006 a 2010), tak vlády premiérů z ČSSD (po volbách 2002 a 2013) se navzdory řadě úspěchů utápěly ve vnitřních problémech, k čemuž přispívaly jak osobní a finanční skandály vůdčích politiků, tak konkrétně v případě ODS i ČSSD silný vliv jejich bývalých předsedů, působící tím konfliktněji, že se oba se svými stranami rozešli a spojili se s jinými politickými subjekty, které však politicky neuspěly, zatímco V. Klaus i M. Zeman se dokázali probojovat do úřadu prezidenta;
- b) opakované vládní krize – nestabilita vlád vede nejen hned dvakrát po sobě k předčasnému konci vlády, ale i k ústavním krizím a situacím, jež ústava nepředpokládala (např. dlouhodobý mandát vlády, jíž Poslanecká sněmovna odmítla vyslovit důvěru);
- c) protestní strany – za této situace dlouhodobě rostla voličská poptávka po protestním hnutí, ostře se vymezujícím proti všem polistopadovým politickým elitám; tuto roli sehrálo ve volbách 2010 programově nevyhraněné všeobecně protestní hnutí Věci veřejné, jež však nepřežilo jedno volební období, a ve volbách 2013 pak Úsvit, odlišující se větším důrazem na nacionalismus, a především ANO, stojící na výrazné osobě a financích podnikatele A. Babiše.

II. ZAHRANIČNÍ POLITIKA

Relativní konzistentnost setrvalé prozápadní politiky České republiky v předcházejícím období je v této době opakovaně narušována, aniž by odpůrci této orientace nabídli realistickou alternativní vizi. Česká republika sice čerpá benefity, jež vyplývají ze členství v západních integračních strukturách a jež jsou zřetelné mimo jiné v ekonomickém vývoji země, ale odmítá se podílet výrazněji na nákladech spolupráce. To se týká obzvláště Evropské unie, kde z české politické scény zaznívá setrvalá kritika kompromisních rozhodnutí, vyjednaných mezi představiteli členských států, ovšem při samotných těchto jednáních vystupují čeští politici zpravidla zcela pasivně, bez jakýchkoliv reformních návrhů. Velký podíl i zde sehrává silná pozice prezidentských nástupců V. Havla, kteří svůj vliv uplatňují jak v rámci politických stran, tak i směrem k veřejnosti.

III. EKONOMICKÝ VÝVOJ

Česká republika se nesporně zařadila mezi rozvinuté země, dokonce se jí podařilo z hlediska rozvinutosti předstihnout i některé „staré“ členské státy EU. Na tom má velkou zásluhu integrace do jednotného trhu Evropské unie, která přispěla k odstranění dřívějšího dlouhodobého problému s pasivní bilancí zahraničního obchodu. Ovšem zařazení mezi rozvinuté země zároveň znamená, že Česká republika má problémy, jež jsou v současné době pro tuto kategorii států typické, ať už se jedná o trvalé rozpočtové schodky, neúsporné zadávání veřejných zakázek či politicky zvláště ožehavý problém reformy průběžného penzijního systému.

Česká ekonomika obstála bez dramatičtějších dlouhodobých důsledků i v období světové finanční krize kolem roku 2008, byť za cenu zahraniční kritiky, kdy v rámci silně proexportní orientace české ekonomiky sehrávalo nezanedbatelnou roli to, když čeští výrobci těžili z dotačních programů v zahraničí a česká vláda obdobné programy principiálně odmítala.

POLITICKÉ STRANY A VLÁDNÍ KOALICE V ČESKÉ REPUBLICE

	POSILANĚKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY																		
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA ¹⁾	81				53			16				25						34	
ČESKÁ STRANA SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ	74				56			50				15						4,65	
KDU-ČSL ²⁾	13				4,39			14				10						13	
STRANA ZELENÝCH	6				2,44			3,19				1,46						0,99	
TOP 09 ³⁾					41			26				7						14	
VĚCI VEŘEJNÉ ⁴⁾					24														
ANO 2011																			
KOMUNISTICKÁ STRANA ČECH A MORAVY	26				26			33				15						3,60	
ÚSVIT ⁵⁾								14				0,10							
ČESKÁ PIRÁTSKÁ STRANA ⁶⁾					0,80			2,66				22						4	
SVOBODA A PŘÍMÁ DEMOKRACIE												22						20	
STAROSTOVÉ A NEZÁVISLÍ ⁷⁾												6						33	
STRANA PRÁV OBČANŮ – ZEMANOVCI					4,33			1,51				0,36							
SUVERENITA					3,67			0,27											
STRANA SVOBODNÝCH OBČANŮ					0,74			2,46				1,56							
DĚLNICKÁ STRANA SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOSTI					1,14			0,86				0,20							
PŘÍSAHA																		4,68	
TRIKOLORA - SVOBODNÍ - SOUKROMNÍCI																		2,76	

1) 2021 v rámci koalice SPOLU.

2) 2009 odešla část poslanců do nově vytvořené TOP 09; 2021 v rámci koalice SPOLU.

3) 2010 a 2013 spolupráce a podpora kandidátky hnutím STAN; 2021 v rámci koalice SPOLU.

4) 2012 se strana rozštěpila, část poslanců vytvořila hnutí LIDEM-Liberální demokracie a zůstala ve vládě, zatímco zbytkové Věci veřejné přešly do opozice.

5) Původně Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury; 2015 se strana rozštěpila, T. Okamura vytvořil stranu Svoboda a přímá demokracie, zbytek se přejmenoval na Úsvit - Národní koalice.

6) 2021 v rámci koalice s hnutím STAN.

7) 2010 a 2013 spolupráce a podpora kandidátky TOP 09; 2021 v rámci koalice s Piráty.

2007-2009 ODS, KDU-ČSL, SZ (M. Topolánek); 2009-2010 úřednická (J. Fischer); 2010-2013 ODS, TOP 09, VV/LIDEM (P. Nečas); 2013-2014 úřednická (J. Rusnok, bez důvěry);

2014-2017 ČSSD, ANO 2011, KDU-ČSL (B. Sobotka); 2017-2018 ANO 2011 (A. Babiš, bez důvěry); 2018-2021 ANO 2011, ČSSD, podpora KSČM (A. Babiš); 2021- ODS, STAN, TOP 09, KDU-ČSL, Pir (P. Fiala)

Celé číslo znamená počet mandátů v PSP ČR (ČNR), číslo s dvěma desetinnými místy znamená procento platných hlasů u neparlamentních stran. Světle šedá barva označuje parlamentní strany, tmavě šedá barva vládní koalice.

